

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню фінансового забезпечення розвитку малого підприємництва в Україні в умовах економічної кризи. Проаналізувавши динаміку обсягів власних джерел фінансування суб'єктів малого підприємництва, можна зробити висновок, що рівень забезпеченості малих підприємств власними ресурсами є недостатнім для забезпечення нормальної життєдіяльності малих підприємств. Доступ до залучення додаткових коштів малими підприємствами на національному фінансовому ринку також ускладнений. Високі ризики кредитування сегменту малого підприємництва і нестабільна ситуація на ринку не дозволяють банкам активно здійснювати кредитування. Значні недоліки спостерігаються і під час реалізації державної політики у сфері розвитку підприємництва. Тому існує потреба реформування та оновлення державного механізму підтримки малого підприємництва з урахуванням негативних чинників зовнішнього середовища.

Ключові слова: мале підприємництво, малий бізнес, фінансовий механізм розвитку малого підприємництва, фінансово-кредитне забезпечення, державна підтримка розвитку малого підприємництва.

YURIY K. K.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

FEATURES FINANCIAL SUPPORT OF SMALL BUSINESS IN UKRAINE

The article is devoted to the financial support of small business in Ukraine in terms of economic crisis. The dynamics of own sources of financing small businesses has been analyzed, which allowed to draw conclusions that the level of support of small businesses own resources are insufficient to ensure the normal life of small businesses. Access to additional funds small businesses to national financial markets are difficult too. Banks do not exercise activity lending small businesses because there are high credit risk and an unstable market situation. Significant deficiencies in the implementation of state policy in the field of entrepreneurship are observed. Given the particularly important features of small business in today's socially oriented economy, support for this segment of the business is one of the main priorities of economic policy of most countries, including Ukraine. This paper examines the main trends in the application of state support of small business in Ukraine. There is need for reform and renewal of the state mechanism to support small businesses, taking into account the negative factors of the environment.

Keywords: small business, financial mechanism of small business development, financial and credit support, state support for small business.

Постановка проблеми. Нині в Україні спостерігається тенденція до зростання обсягу реалізованої продукції суб'єктами малого підприємництва, що свідчить про розвиток цього сектору економіки, однак питома вага малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції (робіт, послуг) суб'єктів господарювання (юридичних осіб) у 2014 році становила 17,1%, тоді як в європейських країнах цей показник коливається в межах 25–60% [1, с.215].

Однією з причин такої ситуації, особливо в післякризовий період, залишається проблема забезпечення підприємства достатньою кількістю фінансових ресурсів як на початку його заснування, так у процесі постійного проведення господарської діяльності. Особливо гострою проблемою залишається можливість доступу до банківських кредитних ресурсів. Відтак, ефективне використання інструментарію фінансово-кредитного забезпечення підприємств малого бізнесу є важливим чинником стабільного функціонування, сприяння розвитку та підвищення конкурентоспроможності вітчизняного малого підприємництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми розвитку малого бізнесу висвітлено в працях таких вітчизняних науковців, як З. Варналій, Л. Вороніна, Н. Соболев, Л. Колеснікова, І.М. Кравець. Роль та місце малого бізнесу у розвинутих ринкових економіках досліджували Т. Кондратюк, О. Кужель, В. Ляшенко, О. Мазур, І. Михасюк, В. Сизоненко, С. Соболев, В. Ткаченко, І. Гнатенко та ін. Незважаючи на значну кількість досліджень у цій сфері, проблеми фінансового механізму розвитку малого підприємництва недостатньо вивчені. Найчастіше у працях науковців розглядаються лише окремі складові згаданого фінансового механізму, а комплексний аналіз відсутній.

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка фінансового забезпечення розвитку малого підприємництва в Україні в умовах економічної кризи. Виокремлення основних проблем і перешкод, що гальмують темпи росту малого підприємництва.

Виклад основного матеріалу. Джерел формування фінансових ресурсів, які забезпечують розвиток малих підприємств, існує надзвичайно багато. Однак, дослідивши можливості доступу вітчизняного малого бізнесу до фінансових ресурсів, бачимо, що збільшення кількості суб'єктів фінансування не завжди може свідчити про його ефективність.

Усі джерела фінансового забезпечення розвитку малого підприємництва в Україні залежно від суб'єкта фінансування можна поділити на внутрішні – фінансові ресурси надходять із внутрішніх джерел суб'єкта господарювання і залежать безпосередньо від нього; зовнішні – джерелами фінансування є

фінансові ресурси зовнішніх економічних суб'єктів (держави та її інститутів, міжнародних організацій, професійних учасників фінансового ринку, інших підприємств); змішані – фінансове забезпечення полягає не в безпосередньому прямому фінансуванні, а у використанні як фінансових ресурсів коштів, які опосередковано акумулюються чи вивільнюються у результаті взаємодії підприємницької структури з зовнішніми суб'єктами.

Досліджуючи внутрішні джерела фінансування розвитку малого підприємництва згідно з даними Держкомстату України [2], слід відмітити, що в сучасних умовах господарювання, окрім грошових нагромаджень та чистого прибутку, як одне з внутрішніх джерел фінансових ресурсів малих підприємств використовують амортизацію. Головна причина цього явища – це те, що збільшення величини амортизації зменшує суму прибутку від звичайної діяльності до оподаткування і веде до зменшення суми податку на прибуток.

Як видно з табл. 1, за досліджуваний період обсяг власного капіталу малих підприємств значно коливався і у 2014 році склав 347566,9 тис. грн, що на 105125,5 тис. грн, або 23,2%, менше ніж у 2012 році і на 132356 тис. грн, або 27,6%, менше ніж у 2013 році. Якщо порівнювати динаміку зміни обсягу власного капіталу малих підприємств і зміну їх кількості за 2013-2014 роки, то можна зробити висновок, що обсяг власного капіталу у два рази швидше зменшувався ніж їх кількість. На цю тенденцію, в першу чергу, вплинуло поступове зменшення обсягу додаткового капіталу за досліджуваний період. Так, у 2014 році обсяг додатково капіталу склав 130422,4 тис. грн, що на 79084,4 тис. грн менше ніж у 2012 році і на 68419,3 тис. грн обсяг резервного капіталу коливався. Найбільшого значення він набув у 2013 році – 14039,8 тис. грн (це на 2599,2 тис. грн менше ніж у 2012 році і на 135,7 тис. грн менше ніж у 2014 році).

Що стосується зареєстрованого капіталу, то його динаміка є протилежною. А саме, обсяг зареєстрованого капіталу протягом досліджуваного періоду поступово зростає і у 2014 році складає 588089,1 тис. грн, що на 207543,9 тис. грн більше ніж у 2012 році і на 127264,9 тис. грн більше ніж у 2013 році. Обсяг чистого прибутку також поступово зростає і якщо у 2013 році в порівнянні з 2012 роком приріст склав 1,3%, то у 2014 році – 26,5% в порівнянні з 2013 роком. Проте дані позитивні тенденції не змогли якісно вплинути на загальний обсяг власних джерел формування фінансових ресурсів малих підприємств, оскільки у 2014 році він був на 95185,1 тис. грн меншим ніж у 2012 році і на 122867,8 тис. грн меншим ніж у 2013 році.

Таблиця 1

Динаміка обсягу власних джерел формування фінансових ресурсів малих підприємств в Україні за 2012–2014 роки

Джерела фінансових ресурсів	2012 рік		2013 рік		2014 рік	
	млн грн.	питома вага, %	млн грн.	питома вага, %	млн грн.	питома вага, %
Чистий прибуток	35296,2	7,2	35748,3	6,9	45236,6	11,5
Власний капітал, в т.ч.:	452692,4	92,8	479923,0	93,1	347566,9	88,5
1) зареєстрований (пайовий) капітал	380545,2	78,0	460824,2	89,4	588089,1	149,7
2) додатковий капітал	209506,8	42,9	198841,7	38,6	130422,4	33,2
3) резервний капітал	11440,6	2,3	14039,8	2,7	13904,1	3,5
Всього	487988,6	100,0	515671,3	100,0	392803,5	100,0

Загалом, слід відмітити, що обсяги чистого прибутку незначні, а тому не можуть бути основним джерелами фінансового забезпечення розвитку малого підприємництва. Так, питома вага чистого прибутку в загальному обсязі власних фінансових ресурсів у 2012–2014 роках становила в середньому 8,5%.

Найбільшу частку згаданих власних фінансових ресурсів займає власний капітал (в середньому 91,5%). А відтак, власний оборотний капітал малих підприємств виступає одним із джерел формування їхніх фінансових коштів, оскільки є частиною власних ресурсів підприємств, авансованих в обігові активи для забезпечення безперервного виробничого процесу.

За даними Держкомстату України [2], у табл. 2 розраховано величину власного оборотного капіталу малих підприємств України за 2012–2014 роки.

З даних, наведених у табл. 2, випливає, що в сучасних умовах господарювання власний оборотний капітал має від'ємне значення, тобто власний капітал є меншим за величину необоротних активів малих підприємств, що свідчить про те, що необоротні активи фінансуються здебільшого не за рахунок власних коштів, а за рахунок банківських позик.

Обчисливши величину власного оборотного капіталу за допомогою іншої методики (оборотні активи – поточні зобов'язання) можна зробити висновок, що незважаючи на позитивну динаміку збільшення обсягу власного оборотного капіталу малих підприємств України у 2012-2013 роках, у 2014 році власний

оборотній капітал мав від'ємне значення. Це говорить, що обсяги власних джерел фінансування суб'єктів малого підприємництва – юридичних осіб – все ж не є достатніми для забезпечення нормальної життєдіяльності малих підприємств. Логічно постає питання про залучення додаткових коштів, перш за все, на національному фінансовому ринку.

Таблиця 2

Динаміка обсягу власного оборотного капіталу малих підприємств України за 2012–2014 роки

Показник	2012 рік	2013 рік	2014 рік	Відхилення	
				2014/2012	2014/2013
Оборотні активи, тис. грн.	786193,4	984941,2	971568,9	185375,5	-13372,3
Необоротні активи, тис. грн.	560888,1	636957,0	730161,7	169273,6	93204,7
Власний капітал, тис. грн.	452692,4	480102,2	347566,9	-105126	-132535
Поточні зобов'язання, тис. грн.	658084,0	843372,7	1001124,8	343040,8	157752,1
ВОК (власний капітал – необоротні активи), тис. грн.	-108195,7	-156854,8	-382594,8	-274399	-225740
ВОК (оборотні активи – поточні зобов'язання), тис. грн.	128109,4	141568,5	-29555,9	-157665	-171124

Серед джерел фінансових ресурсів малого бізнесу банківські кредити за статистикою займають третє місце після доходів від діяльності суб'єктів підприємництва та особистих коштів засновників. Свідченням цього є те, що частка банківських кредитів у структурі джерел фінансового забезпечення малих підприємств в Україні складає менше 20%, у той час як в економічно розвинутих країнах вона становить не менше 60%. Питома вага кредитів для малого бізнесу в загальному обсязі кредитного портфеля банків є незначною (до 20%) вже впродовж багатьох років, так, у 2013 вона складала 14,7%, а у 2014 – 15,1% [3, с.7].

Починаючи з 2013 року вартість кредитних ресурсів для суб'єктів господарювання значно зросла і на сьогодні складає 19–29% річних [2]. Високі ризики кредитування сегменту малого підприємництва і нестабільна ситуація на ринку не дозволяють банкам активно кредитувати невеликі компанії за ставками, порівнянними з кредитами для великого бізнесу. Такий стан фінансово-кредитного ринку України не сприяє розвитку малих підприємств та ускладнює доступ до фінансових ресурсів. Ключовою ж проблемою, з якою стикаються малі підприємства. Як свідчить опитування представників малого та середнього бізнесу, проведене СІРЕ-Україна, доступ до фінансів респонденти поставили на перше місце (73% респондентів) серед проблем, з якими стикаються представники малого та середнього бізнесу. Очевидно, що успішний розвиток цього сегменту значною мірою залежить від його забезпеченості фінансовими ресурсами як довгострокового, так і короткострокового характеру.

В Європейському Союзі (ЄС), до інтеграції з яким прогне Україна, високі показники розвитку малого бізнесу забезпечує в першу чергу спеціальна політика підтримки малого підприємництва. Її пріоритетними цілями стали: розвиток міжнародної конкурентоздатності національних малих підприємств, створення нових робочих місць, економічне зростання малих підприємств, інноваційна діяльність, трансферт технологій тощо.

Сьогодні саме розкриття якісного потенціалу малого підприємництва залишається заручником вад реалізації державної політики у сфері розвитку підприємництва, а саме:

- невизначеність і незахищеність прав власності, наслідком яких є досить високий показник зареєстрованих злочинів проти власності, що у свою чергу, спонукає підприємців до використання різних тіньових схем “страхування” своєї власності;
- незбалансованість механізмів вирішення корпоративних спорів у судовому і позасудовому порядку, в результаті якого розгляд справ часто або необгрунтовано затягується, або сторони конфлікту не виконують рішення суду; досить часто наслідком цього є висока ймовірність вчинення дій, що мають ознаки корупційних;
- процедурна переобтяженість ведення господарської діяльності, зокрема у сфері адміністрування податків, що стримує процес активізації підприємництва і зростання його мобільності щодо конкурентів;
- упередженість основних груп економічних інтересів до реформ через прагнення зберегти існуючі вигоди для себе (субсидій, податкових пільг);
- відсутність цілісного управлінського бачення розвитку підприємництва (державна надає адресну допомогу для розвитку малого та середнього підприємництва, однак відстежити ефект від освоєння такої допомоги обраними суб'єктами господарювання у масштабах економіки країни їй досить важко);
- непрозорість реєстраційної діяльності, тобто відсутність уніфікованої інформаційної бази з відкритим доступом щодо даних із реєстрації підприємств, належності власності та відстеження їх діяльності [4, с.183].

Участь України в програмах та агентствах ЄС є одним із кроків на шляху реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію в ЄС. Формат співпраці з програми ЄС у рамках нової фінансової перспективи

може передбачати участь української сторони як у статусі партнера (без сплати фінансового внеску), так і повноцінного учасника програми (зі сплатою фінансового внеску). Особливість грантової підтримки малого бізнесу проявляється в тому, що це не кредитні ресурси, а безоплатна допомога, яка надається підприємству на його розвиток. Зокрема, Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР) компенсує від 50 до 70% вартості послуг вітчизняних консалтингових компаній, але не більше ніж 10 тис. євро. Що стосується міжнародних експертів-практиків, то такі проекти мають доволі високу вартість – 60–70 тис. євро, тому розмір компенсації може сягати 80%.

Зокрема, гранти малому бізнесу надаються на реалізацію консалтингових проектів за участі українських консалтингових компаній або міжнародних експертів-практиків. За їхньою допомогою бізнес може вирішити як вузькоспеціалізовані питання (наприклад, розробка маркетингових стратегій, впровадження стандартів ISO та ін.), так і більш комплексні проблеми – підвищення інвестиційної привабливості, виходу на нові ринки.

До донорів грантової програми ЄБРР відносяться: ЄС, уряди Швеції, США та інших країн. У програмі можуть брати участь представники малого і середнього бізнесу з кількістю працівників до 250, стажем праці на ринку більш ніж два роки та доброю динамікою розвитку. Компанії повинні бути приватними, належати не менше ніж на 50% громадянам України, а їхні власники повинні мати добру ділову репутацію.

У 2015 році ЄБРР підтримав 128 підприємств, яким було надано підтримку на загальну суму 1,5 млн євро і планується збільшити цей показник удвічі. Зокрема, на 2016 рік вже заплановано 165 проектів, проте реальний попит на такі гранти є приблизно у чотири рази вищим [5]. По допомогу подібного типу передусім звертаються підприємства харчової промисловості, потім – торгівлі, ІТ та машинобудування.

Висновки. Не зважаючи на велике різноманіття джерел формування фінансових ресурсів малих підприємств, рівень забезпеченості цими ресурсами залишається досить низьким, що призводить до порушень нормальної життєдіяльності малих підприємств. У зв'язку з цим виникає необхідність пошуку інноваційних засобів адміністративної та ринкової підтримки малих підприємств за умов нестабільного зовнішнього середовища та кризових економічних явищ.

Література

1. Гнатенко І.А. Особливості функціонування сучасного малого підприємництва як органічного елементу ринкової економіки / І.А. Гнатенко // Вісник ХНУ. Економічні науки. – Частина 1. – № 2. – С. 214–217.
2. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Панцир С. Політика підтримки малого і середнього бізнесу: доступ до фінансово-кредитних ресурсів / С. Панцир, А. Когут // Європейський інформаційно-дослідницький центр. – К., 2015. – 30 с.
4. Кравець М. І. Сучасний стан малого підприємництва в Україні: основні проблеми та шляхи їх вирішення / М.І. Кравець, С.А. Кравець // Вісник ХНУ. Економічні науки. – Частина 2. – № 2. – С. 179–185.
5. Національна платформа малого і середнього бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.platforma-msb.org>

Надійшла 21.09.2016; рецензент: д. е. н. Іляшенко А. Х.